

IBDIS | We know books
Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
ARGETOIANU, CONSTANTIN

Memorii pentru cei de mâine / Constantin Argetoianu. -

București :

Paul Editions, 2022-

8 vol.

ISBN 978-606-9703-51-9

Vol. 3. : 1918. - 2022. - ISBN 978-606-9703-54-0

821.135.1

94

CONSTANTIN ARGETOIANU

**MEMORII
PENTRU CEI DE MÂINE**

Amintiri din vremea celor de ieri

1918

Redactare: *Nicoleta Monoran*
Tehnoredactare: *Paul Editions*
Corectură: *Lucia Gruiescu*
Coperta: *Lucian Enache*

Paul Editions

Casa Presei Libere, nr. 1, Corp C, Sector 1, București
www.pauleditions.ro

e-mail: pauleditions@gmail.com, office@pauleditions.ro,
vanzari@pauleditions.ro, nicoleta.petcu@pauleditions.ro,

mihaela.enache@pauleditions.ro

tel: 0730.660.427; 0731.884.583

Tipar: ARTPRINT

E-mail: office@artprint.ro

Paul Editions

Schimbarea situației pe fronturi, în toamna 1918 • Mă înapoiez la Iași • Ecuația politică • Scrisoarea lui Averescu către Rege • Scrisoarea lui Goga către mine • Guvern Coandă ca să spele pe Brătianu • Cartel electoral cu takîștii • Alegeri de Constituantă, sau nu? • Discuția cu Matei Cantacuzino, cu Cuza, cu conservatorii pentru încheierea cartelului • Politica internă la sfârșitul anului 1918, pe planul al doilea • Cobor la București, în recunoaștere • Înapoiat la Iași pentru mutare, fac o ultimă vizită la Piatra-Neamț • Spre București cu calabălăcul și cu Marghiloman în tren • Intrarea triumfală a Armatei în București • Misiunea ardelenescă sechestrată de Brătianu • Plec cu Averescu spre Breasta și Severin

În a doua jumătate a lui septembrie m-am înapoiat definitiv la Iași, căci începuseră lucrurile să se cam schimbe paralel cu situația de pe frontul de vest. Guvernul o băgase pe mâneacă și nu mai insistă nici el pentru ratificarea păcii. Marghiloman nu s-a sfiit chiar să încerce „o schimbare la față” și să dea, înainte de a cădea, ordinul de ocupare militară a Bucovinei ceea ce i-a permis mai târziu să se laude, că pe lângă Basarabia „cucerise” (!) României și Bucovina!

Știrile franțuzești începuseră să răzbească tot mai numeroase și în Iași și toți cei care fuseseră siliți să plece capul, începuseră să-l ridice. În schimb, cei care ne luaseră în primire, la sosirea lor din București, se întristaseră de tot. Unii șmecheri din tagma lui Marghiloman începuseră chiar să-și pregătească trecerea de cealaltă parte a baricadelor. Așa au făcut-o spre pildă I. Petrovici¹, director general al Teatrelor (a cărui întreagă viață a fost numai teatru), Corteanu, Mișu Seulescu² și alții.

Pe când „antantiștii” din Iași ridicaseră capul și-l purtau cu veselie,

¹ Petrovici își pregătise calea prin răsunătorul discurs ce ținuse la înmormântarea lui Delavrancea, în numele Guvernului, discurs în care evocase umbra lui Ștefan cel Mare și visul nostru milenar...

² Mișu Seulescu, ministru de Finanțe în Guvernul Marghiloman, demisionase în iulie fiindcă nu voise să se facă părtaș la excesele Guvernului împotriva liberalilor, și mai ales împotriva Băncii Naționale. Seulescu s-a retras în același timp și din politica militantă și n-a mai vrut să se înscrie în niciun partid până la sfârșitul vieții sale.

aproape seară cu seară la revista *Di Granda* a lui Solomonescu, prima revistă într-adevăr cu duh, de la *Năzăr* a lui Mitică Rosetti (din 1888!), și ultima - pe când ne învățeam toți degetele (mulți pentru că nu puteau „învârți” altceva) și așteptau să ne pice para în gură, pe când guvernamentalii lichidau, pe când Statul nostru Major și militarii reluaseră pe ascuns regruparea și încadrarea forțelor ce ne mai rămăseseră - fronturile germane, austro-ungare, bulgărești și turcești se prăbușeau încet, dar sigur...

Evenimentele care au urmat în octombrie și noiembrie ar cere pentru a fi numai rezumate, un volum. Cum eu nu scriu aci decât amintirile mele personale voi continua să aduc numai note complementare, lăsând altora să scrie „Istoria” pe baza documentelor și datelor oficiale, cu atât mai mult, cu cât, fiind și eu cuprins prin forța lucrurilor în exclusivă pronunțată împotriva lui Averescu, n-am avut nicio parte directă la tot ce s-a întâmplat înainte și după prăbușirea fronturilor.

Nu voi povesti prin urmare nici sosirea lui Victor Antonescu de la Salonic, cu un aeroplan condus de aviatorul francez Noel și nici despre misiunea lui care urmărea schimbarea Guvernului Marghiloman și reluarea ostilităților împotriva Centralilor. Nu voi povesti nici despre căderea lui Marghiloman și despre numirea lui Coandă, decât unele întâmplări lăturalnice, simple note care vor putea da poate mai bine coloritul acestor evenimente decât „Istoria” oficială și seacă.

Cu asemenea note personale și lăturalnice, despre cele ce s-au mai întâmplat la noi până la sfârșitul anului 1918, voi încheia de altminteri capitolele *Amintirilor* mele închinat Războiului - căci n-am mai avut niciun amestec direct în evenimentele ce s-au succedat.

Și voi începe prin a reproduce două documente inedite. Unul, din 9/22 octombrie 1918, e scrisoarea adresată de generalul Averescu Regelui - celălalt, din 2 noiembrie (stil nou) 1918, e o scrisoare din Paris pe care mi-a adresat-o Octavian Goga. Scrisoarea lui Averescu arată poziția pe care Liga Poporului înțelegea să o ia în preajma marilor evenimente ce se pregăteau - a lui Goga, părerile oamenilor despre noi cu opt zile înainte de Armistițiu și de sfârșitul Războiului. Iată scrisoarea lui Averescu:

„Sire,

În calitate de fost sfetnic al Coroanei, socot că este o datorie din partea mea, către Tron și către Țară, să pun împrejurările de față la

îndemâna Suveranului unele elemente care, luate în considerație, ar putea contribui la învingerea marilor greutăți actuale.

În cele de mai jos nu se reflectă numai opinia mea personală, dar și ceea ce a tuturor acelor care mă onorează cu încrederea lor.

Evenimentele din afară aduc necesitatea schimbării neîntârziată a Guvernului de azi, iar alcătuirea noului Guvern este o chestiune, din cauza împrejurărilor de față, de o importanță vitală pentru țară.

Sentimentul general este că noul Guvern să fie astfel compus încât să prezinte garanții sigure că va putea să domine situația internă și să nu primejduiască pe de altă parte întru nimic interesele țării la încheierea păcii generale.

Din acest din urmă punct de vedere se impune ca Guvernul să nu conțină elemente care să nu fie privite cu simpatie și încredere de Guvernele aliaților noștri; iar din punctul de vedere al situației interne este indispensabil ca Guvernul să nu conțină elemente care ar putea să provoace iritații în masa poporului, căci în actuala stare a spiritelor cea mai mică scânteie poate să aibă urmări nemăsurate.

Cu schimbarea Guvernului se va produce o schimbare însemnată atât în politica noastră externă, cât și în cea internă.

Deoarece schimbul de ratificări nu s-a făcut și deoarece situația azi este cu totul alta decât aceea când s-au început negocierile de pace, desigur că raporturile dintre noul Guvern și Puterile Centrale vor fi puse pe noi baze.

Guvernul va fi îndreptățit a cere imediată evacuare a țării, procedând în același timp la remobilizarea unităților demobilizate. Este important, din mai multe puncte de vedere, ca pacea generală să ne găsească cu armele în mâini și, de se poate, cu piciorul în teritoriile ce revendicăm³.

În politica internă, actualul Parlament va fi desigur dizolvat. Colegiile electorale vor trebui să fie convocate, potrivit Constituției modificate în 1917, completată printr-un decret-lege.

Alegerile vor trebui făcute fără amestecul administrației.

Ar fi primejdios a se considera actualul Parlament nelegal și a reînvia Parlamentul dizolvat în mai 1918. S-ar deschide câmp liber discuțiilor asupra respectării Constituției, ceea ce ar descoperi Coroana și ar face dovadă că puterea executivă s-a depărtat de la calea riguros legală. Aceste controverse ar putea fi exploatate cu avantaj de agitatorii revoluționari.

Reforma agrară va trebui să fie obiectul primei legiferări a noului

³ De comparat acest ton cu cel din conversația mea cu Averescu, după întâlnirea mea cu Kühlmann, în ianuarie precedent!

Parlament. Până atunci, îndrumarea spre soluția proiectată se va putea face prin decret-lege.

Facultatea de a legifera prin decrete va trebui mărginită numai la cazurile de vădită și extremă urgență, pentru a înlătura chiar și aparențele unei guvernări arbitrare și a unei legiferări fără discuții largi în care toate curentele politice să-și poată spune părerea.

Sunt al Majestății Voastre Sire,
 prea plecat și devotat servitor
General Averescu
 fost președinte al Consiliului de Miniștri”

Scrisoarea era abilă. Fără să nesocotească raporturile externe în noua fază a politicii noastre, generalul apăsa, ca să determine pe Rege să-l aleagă și să-l pună în fruntea noului Guvern, pe problema internă. Căci înăuntru situația era într-adevăr foarte încurcată și tulbure. Nicio forță politică organizată nu se prezenta în condițiile cerute pentru a face față împrejurărilor solemne către care Destinul ne împingea. Evenimentele eliminau de la sine partidul lui Marghiloman, mai mult o gașcă personală de altminteri, fără vază și fără rădăcini în substraturile populației. Partidul Liberal era încă destul de bine organizat, dar o prea lungă guvernare și toate păcatele cu care se încărcase în preajma și în timpul războiului îi atrăseseră o ură neîmpăcată până și în masele până atunci supuse de la țară. Toată lumea n-avea decât un cuvânt pe buze, de câte ori venea vorba de liberali: - sancțiunii! A rechema pur și simplu pe liberali la Guvern nu putea însemna - după cum a și fost - decât o provocare a opiniei publice. Cealaltă ramură a Partidului Conservator, a lui Take Ionescu, după ce zbârnăise o ultimă dată în iunie 1917, nu mai reprezenta în 1918 decât o epavă a trecutului, abandonată până și de conducătorul ei, care își mutase sediul și statul major la Paris și-și tăiasă aproape toate legăturile cu țara. Un Guvern Take Ionescu n-ar fi părut nimănui un Guvern serios, un Guvern mai ales capabil să înfrunte curentele interne ce-și făceau drum.

Rămânea Liga Poporului - căci toate celelalte grupări politice mai mărunte, nu constituiau partide de guvernământ și nici nu pretindeau puterea pentru fiecare din ele, singure, Liga Poporului avea un puternic curent pentru dânsa, mai ales în mase - nu era însă organizată și ar fi întâmpinat și dânsa, izolată, mari dificultăți în fruntea treburilor publice. Singura soluție rațională era un Guvern de coaliție, care să cuprindă toate elementele politice ce susținuseră Războiul - Guvern care ne permitea să ne prezentăm uniți atât

în fața Aliaților noștri la Paris, cât și întru întâmpinarea fraților noștri dezrobiți. Singura soluție rațională a fost însă înlăturată din cauza nemărginitei ambiții a lui Brătianu și a puterii ce a avut să și-o impună. Averescu ar fi primit soluția, și nici nu vedea alta, iar scrisoarea sa n-a avut alt scop decât să-și croiască un drum către președinția acestui Guvern de coaliție pe care-l socotea inevitabil. Am spus că a apăsât, ca să ajungă, pe „problema internă”. Această „problemă internă” va deveni într-adevăr calul său de bătaie ca să cucerească puterea și calculele sale n-au fost greșite, căci grație ei și-a ajuns scopul, ceva mai târziu decât spera, în 1920, dar și l-a ajuns.

Războiul lăsase într-adevăr în urma lui multă anarhie în spirite. În contact cu slăbiciunea și cu neputința cadrelor superioare, zilnic afirmate în auzul lor, alături de năzuințele la un trai mai bun mărturisite de tovarășii veniți de peste Nistru, în fața măgurilorilor și făgăduielilor lașității oficiale cuprinsă de panică - masele noastre rurale, până aci supuse și amorfe, începuseră să se deștepte și să pretindă. Un vânt de răzvrătire sufla de la răsărit. În dezordinea spiritelor, un singur punct fix: încrederea în generalul Averescu de la care oamenii încă nevoiași și obișnuiți să cerșească, nu să ia, așteptau tot. Iar el, Averescu, era bine hotărât să speculeze această încredere ca să se urce cât mai sus... Numai că în noiembrie 1918 trufia a fost, la cei de Sus, mai mare decât frica; când la începutul lui 1920 a devenit frica mai mare ca trufia, au chemat pe Averescu - ca să-i scape și să-l dea gata!

În această scrisoare a sa către Rege, Averescu, urmărind scopul său precis, se ridică și împotriva anulării Parlamentului lui Marghiloman, ca să nu scape Brătianu din cleștele judecății, căci cât timp se găsea pe banca preveniților nu putea fi așezat și pe a miniștrilor. De subliniat de asemenea că pentru prima dată în țara noastră Averescu propovăduiește în scrisoarea sa, în numele legalității, guvernarea prin decrete-legi. O sugestie pe care Regele s-a grăbit să o folosească. E de altminteri tot ce a folosit din scrisoarea lui Averescu, căci la reinvierea „Parlamentului dizolvat în mai 1918” nu s-a gândit serios niciodată; n-ar fi fost reprezentate într-însul niciunul din noile ținuturi alipite. Lăsându-se o dată mai mult ademenit de sugestiile lui Brătianu și inaugurând România întregită printr-un Guvern ce nu reprezenta decât continuarea greșelilor trecutului, Regele a comis o mare greșală, asupra căreia voi reveni.

Până atunci să reproduc și scrisoarea pe care Octavian Goga mi-a trimis-o de la Paris la începutul lui noiembrie.

„Paris 2 nov. 1918

Îți scriu aceste rânduri - care nu știu dacă îți vor ajunge la mână - și le scriu pentru a-ți arăta strașnica decepție ce aveam aici de voi toți care încă astăzi n-ați izbutit încă să dați peste cap pe Marghiloman și să vă puneți de acord cu noul curs al evenimentelor. Situația României aici e relativ bună, totul însă depinde de ce se face la Iași. Rolul nostru internațional nu se poate relua decât printr-o acțiune la Iași. Faceți deci totul ca să putem avea acest rol. Răsturnați Guvernul, trimiteți-ne ardelenii peste munți să dea drumul mișcării, să declare unirea, să se constituie într-un Guvern ca ceho-slavii (sic) și să ceară intervenția Aliatilor în Transilvania. Nu vă lăsați dominați de mici patimi astăzi, căci riscăm totul. Dacă în timp scurt nu se remarcă nicio acțiune în România și în Ardeal, cauza noastră e compromisă. Îți spun aceste după lungi discuții lămuritoare cu oamenii binevoitori nouă la Londra și Paris. Noi am făcut aici un comitet pentru propagandă și lucrul merge relativ bine, dar încă o dată numai din țară poate veni scăparea. Insistă te rog pe lângă generalul Averescu să-și arunce în cumpănă toată marea influență politică de care dispune în sânul poporului. Acum e momentul să joace marele rol istoric pentru făurirea viitorului. Nu mai am nimic altceva de spus - fiindcă ar trebui să-ți scriu detalii o mie, și o sută și nu se poate. Din nou însă atrag atenția asupra mișcării ce trebuie să se facă și în Transilvania cu ardelenii noștri care se găsesc acum la Iași. Ai legături cu ei prin Tâslăuanu, caută te rog și mișcă-i. Ți-am scris rândurile astea, fiindcă nu știam cui să mă plâng altuia la Iași - care ar aprecia situația extrem de grea în care ne găsim.

Cu dragoste și prietenie
Goga”

Acum e momentul să joace marele rol istoric pentru făurirea viitorului - scria Goga de la Paris despre Averescu - numai că Averescu nu era un erou, ci un sforar! Goga nu-l cunoscuse încă de aproape, îl vedea și-l judeca el, intelectualul de la Paris, cum îl vedeau și-l judecau analfabeții din tranșee și de prin bordeie - numai că realitatea era puțin alta! Eu, care îl învățasem deja pe de rost, nu mi-am închipuit o clipă că ar fi fost în stare să facă mai mult decât a făcut, adică să scrie o scrisorică Regelui și să o trimită prin porțița din dos...

Am reprodus scrisoarea lui Goga ca să dau o notă exactă a gândurilor frunțașilor noștri de la Paris în ajunul zilelor celor mari,

ca să arăt ce credeau ei, acolo departe, despre puterea lui Averescu - nesocotită la Iași de toți faliții războiului sprijiniți pe ultimele baionete ce ne mai rămăseseră și pe bunăvoința generalului Berthelot, care apăruse iar în Balcani, venind dinspre Salonic. Am mai reprodus-o și ca o mângâiere pentru amorul meu propriu, pentru că dovedește că omul pe care Regele Carol al II-lea, câțiva ani după suirea sa pe Tron, nu-l mai considera demn de decorația Ordinului Ferdinand (!) fiindcă semnase la Buftea - un naționalist și o inteligență ca a lui Goga l-au socotit, în 1918 ca cel mai indicat bărbat politic din România pentru a-i adresa un strigăt de patriotică alarmă și a face apel la dânsul pentru trezirea spiritelor în Ardeal ca și în Vechiul Regat! Crucea verde ca prazul a Ferdinandului de dincoace de Dunăre o poartă pe piept o droaie de escroci și de nătângi din care unii se găseau încă în rândurile inamice în momentul făuririi României Mari. O atestație de stimă ca a lui Goga, nu și-a putut-o însă procura niciun șmecher, și eu mă mulțumesc cu dânsa și cu stima mea proprie. Mai ales.

Inerției lui Averescu în momentele eroice din a doua jumătate a lui octombrie 1918 Brătianu i-a opus o activitate de tot minutul. Toate resorturile au fost puse în mișcare pentru totala înlăturare a lui Averescu, singurul concurent serios. În această acțiune de înlăturare s-a mers până la infamie, excluzându-se, după cum toată lumea știe, de la intrarea triumfală a trupelor române în București singurul nostru general victorios în tot cursul marelui război. S-a mers chiar dincolo de infamie - ceea ce mai puțină lume știe - împiedicându-se în decembrie, în București, orice contact între generalul Averescu și delegația ardeleană venită să înmâneze Regelui actul Unirii. E un capitol de Istorie care merită să fie cunoscut și pe care îmi fac o datorie și o plăcere - e singura mea răzbunare - să-l destăinuiesc mai la vale.

Guvernul Coandă a fost numit ca să se obișnuiască lumea cu ideea că Averescu nu va fi chemat și mai ales ca să scoată pe Brătianu din încurcătura în care-l băgase darea sa în judecată. Lumea era însă atât de fericită și de exaltată prin știrile care arătau victoria din zi în zi mai completă, prin schimbarea totală a situației noastre umilite și prin umilirea celor care ne călcaseră pe grumaz, încât nu s-a mai preocupat de componerea noului Guvern și de persoana căreia i se încredințase conducerea lui. Oricine era bine-venit în locul lui Marghiloman, și, ca oricine, a fost bine-venit și Coandă. Nici chiar eu n-am fost prea adânc tulburat; sigur de finală, nu puteam considera nici prima mână pierdută cât timp nu fusese chemat

Brătianu. Guvernul Coandă era vădit un Guvern provizoriu, și luptele și amărăciunile nu puteau începe decât odată cu căderea lui.

Guvernul Marghiloman a căzut cum cad Guvernele la noi: pe neașteptate. Ne dam cu toții seama că mult nu mai putea să ție față de cursul nou al evenimentelor, dar nimeni (afară de camarila patriotică și inițiată) n-a cunoscut ceasul. Nu l-a cunoscut nici Guvernul, nici chiar Marghiloman personal. În ajun fusese ședință entuziastă la Cameră, cu prilejul intrării trupelor noastre în Bucovina, și Guvernul avusese chiar îndrăzneala să încerce, prin mijlocirea lui C.C. Arion, cel mai puțin compromis ca germanofil dintre miniștri, o „schimbare la față”. În dimineața zilei în care a fost demis, Marghiloman s-a dus la Rege și față de răceala cu care Suveranul l-a primit, și-a oferit demisia, care i-a fost însă refuzată. Marghiloman, cu totul lipsit de simțul realităților, a crezut un moment, după câte mi-a destăinuit Mitilineu în aceeași zi, că ar putea face față „cu o ușoară remaniere” (se gândise la Averescu și la mine !!!) și noii situații! Iluziile sale au fost însă de scurtă durată, căci la amiază i s-a adus pentru semnare un decret de la Palat: era decretul de numire a lui Coandă în locul său!

Tocmai în ziua aceea dejuna la noi Mitilineu, ministrul Justiției, poftit de Lăscăruș Catargiu cu care țineam casă⁴. M-am înapoiat în Păcurari cu câteva minute înaintea mesei aducând senzaționala știre a schimbării regimului, știre culeasă pe Lăpușneanu din gura gazetarilor care alergau să tragă o ediție specială. Mitilineu a început să râdă: „Nu se poate dragă, viu de la Marghiloman, l-am părăsit acum un ceas, mi-ar fi spus și mie ceva, dacă ar fi fost ceva de spus!”. Și, cu un aer protector, bătându-mă pe umăr, prietenul Iancu a adăugat: „Dar fii bucuros, căci Marghiloman vorbește de tine, și eu unul aș fi încântat să colaborăm împreună, în direcția care tu știi bine că a fost totdeauna a sufletului și a dorințelor mele!” De data asta, am început eu să râd: „Dragă Iancule, ești plin de haz și de «imprévu» cum zice francezul! Regret foarte mult, dar nu vom colabora împreună, căci nu mai ești ministru - de altminteri nu sunt nici eu - e Coandă cu câțiva colaboratori incolori...”

Mitilineu s-a uitat la mine și tot n-a vrut să mă creadă. Nu s-a convins decât după ce știrea i-a fost confirmată la telefon de însuși Marghiloman. Se vede că n-a vrut să-și deranjeze imediat șeful, care probabil că se consola în brațele iubitei sale de neplăcerile politice, căci nu ne-a părăsit pe loc, ci a stat cu noi la masă. Dar i-a mers mâncarea noduri...

⁴ Tot în Păcurari. După plecarea doctorului Angelescu în America mă asociasem cu Lăscăruș și cu menajul Cruțescu (Radu și Lauretta) și am dus casă mai departe.

În ziua de Sf. Dumitru, Guvernul Coandă a cerut lui Mackensen să se mute în 24 de ore din România. Sub pretext că nemții făcuseră în teritoriul ocupat lucrări de apărare, „fortificații noi” zicea ultimatumul nostru, Guvernul român a cerut imediata retragere a trupelor germane, ca să se evite lupte pe teritoriul românesc cu trupele aliante care înaintau spre Dunăre. În fapt, trupele aliante au și trecut a doua zi Dunărea, și nemții au șters-o în grabă peste Carpați, nu sub amenințarea ultimatumului nostru, care ar fi putut să lipsească, căci ar fi fost mai demn, ci din cauza Alianților împotriva cărora se găseau neputincioși, dezorganizați cum erau, și fără ordine de rezistență.

Nu voi povesti aci toate câte s-au întâmplat sub scurta guvernare Coandă, nici numirea generalului Prezan în fruntea Statului Major (în locul generalului Christescu), acest început de „restitutio in integrum” care trebuia să fie continuată prin renumirea lui Brătianu în fruntea Guvernului - nici mobilizarea generală, nici trecerea Armatei noastre peste Carpați în Ardeal, nici dizolvarea și anularea activității Parlamentului lui Marghiloman și prin urmare - indirect - scoaterea Guvernelor Brătianu de sub acuzație. Sunt toate acte de domeniul Istoriei, și cum n-am fost amestecat nici de departe în săvârșirea lor, nu am nicio notă personală de adus, ca contribuție, la lămurirea urmașilor mei. Să sperăm că se vor găsi alții care au știut și văzut lucrurile de aproape și care vor vorbi.

Eu mă voi mărgini și de astă-dată să relatez aci câte am văzut în jurul meu, căci fac și lucrurile văzute de mine parte din Istorie, fie și pe o treaptă mai puțin importantă ca cea pe care stau evenimentele mai sus citate. „Mais c'est par les petits cotés de l'Histoire que les grands prennent toute leur valeur”. Și apoi mai e o întrebare: care în învălmășeala faptelor sunt mari, și care mici?

După dizolvarea Parlamentului Marghiloman, ni s-a pus la Liga Poporului cu toată acuitatea ei problema alegerilor generale. Era pentru noi o chestiune de viață și de moarte. Liga se prezenta pentru prima oară sufragiului țării întregi și tot viitorul nostru politic depindea de reacția corpului electoral față de noi. Alegerile fuseseră fixate în Vechiul Regat și în Basarabia pentru ziua de 2 ianuarie 1919⁵ și urmau să fie înfăptuite pe baza sufragiului universal și a reprezentării proporționale a minorităților, în conformitate cu Constituția modificată din 1917. Un decret-lege a apărut în 15 noiembrie, promulgând noua lege electorală în virtutea căreia 324 de deputați și 137 de senatori urmau să fie aleși în cele 43 de județe ale

⁵ Alegerile au fost apoi încontinuu amânate până în toamna anului 1919.

Vechiului Regat și ale Basarabiei, Unirea cu Ardealul și cu Bucovina nefiind încă perfectate, legea nu prevedea circumscripții electorale pentru aceste ținuturi.

Pentru noi se puneau două chestiuni: ce atitudine trebuia să luăm față de alegerile anunțate și cum urma să ne prezentăm în aceste alegeri. Să le luăm pe rând.

Nici nu se dizolvase bine Parlamentul Marghiloman, și în lumea politică din Iași se încinseseră discuții din cele mai vii asupra caracterului viitoarelor alegeri: fi-vor ele alegeri de Constituantă, sau alegeri parlamentare ordinare? Că prin alipirea noilor ținuturi, Constituția urma să fie din nou modificată, sau mai exact pusă la punct, nu încăpea nicio îndoială, și toată discuția nu se învârtea decât în jurul procedurii. Unii susțineau (liberalii) că deoarece Parlamentul Marghiloman fusese anulat, noile Camere puteau - și trebuiau - fi considerate drept continuarea Camerelor Constituyente din 1914 și, ca atare, erau îndreptățite să aducă Constituției existente orice modificare necesară. Alții pretindeau dimpotrivă că oricât ar fi fost anulate lucrările Camerelor din 1918, cele noi ce urmau să fie alese în 1919, nu puteau fi considerate ca „în continuare” față de cele din 1914 deoarece acestea își terminaseră sarcina ce li se încredințase. Partizanii acestui punct de vedere susțineau în consecință că Camerele cele noi nu puteau fi decât Camere ordinare menite să facă cele 3 strigări constituționale și că numai în urma acestora, alte Camere Constituante ar fi singure în măsură să modifice Constituția în parte sau în totalitate.

Pe când politicienii noștri tăiau fire de păr în patru și ce certau prostește, eu am pus chestiunea cu totul pe alt teren și am avut satisfacția să văd teoria mea îmbrățișată și de Averescu, și de Matei Cantacuzino și de Cuza și pe urma lor de întreg partidul nostru. Pentru mine nu era vorba de o simplă modificare a Constituției (ca cea din 1917), ci de o Constituție nouă. România întregită nu era România veche, cu instituțiile și puterile ei, căreia s-ar fi adăugat prin anexiune și pe bază de cucerire provincii noi. România întregită, România Mare, cum se zicea la început, era o țară nouă constituită prin unirea de bunăvoie a tuturor ținuturilor locuite de români. Această țară nouă, acest Stat nou, trebuia să-și dea un așezământ nou, consimțit de fiecare din părțile componente ale noului organism. Constituția Vechiului Regat nu putea decât să înceteze de a exista, odată cu Vechiul Regat. În drept ca și în fapt, prin urmare, o Constituție nouă, de la a până la z, votată după Unirea tuturor ținuturilor, de către reprezentanții tuturor. Consecința era simplă:

1. așteptarea unirii tuturor ținuturilor; 2. convocarea unei adunări unice constituante pe temeiul unui decret-lege alcătuit, la rândul său, pe temeiul consimțământului reprezentanților fiecărui ținut în parte.

Noi am susținut acest punct de vedere până la alegerile generalului Văitoianu. Ce s-a întâmplat, sub influența lui Brătianu, a văzut-o toată lumea. Soluția din 1923, lipsită de orice bază juridică a dat Țării o Constituție de învrăjbire, nerecunoscută decât în fapt, de către ardeleni, și călcată în picioare de toți...

Deși problema constituțională era mult mai importantă decât cea de ordin practic „a prezentării” noastre față de alegători, aceasta din urmă a provocat în sânul grupării noastre politice mult mai multă tevatură și ceartă decât cea dintâi. Fiindcă oamenii când se adună, fie și numai în trei sau în patru, se pasionează cu precădere de problemele ce ating fie interesele lor, fie ambiția sau vanitatea lor personală. Acesta era la noi, mai ales cazul lui Averescu și al lui Cuza. Ne-am întrunit, îndată după dizolvarea Camerelor lui Marghiloman, la conul Matei, Averescu, Cuza, eu și bineînțeles stăpânul casei, și a început discuția. Matei Cantacuzino și Cuza au vorbit tot timpul, Averescu a tăcut, eu m-am mărginit să întrerup. Tema pusă de mine a fost următoarea: trebuie sau nu să încheiem cartel electoral cu conservatorii lui Take Ionescu? Lăsasem la o parte problema constituțională, mai întâi fiindcă asupra ei eram cu toții de acord și apoi fiindcă nu eram noi patru chemați să o rezolvăm, în câteva cuvinte am expus în fața iluștrilor mei tovarăși de luptă: 1. Că oricare ar fi caracterul viitoarelor Camere, constituent sau nu, trebuia ca Liga Poporului să se prezinte în alegeri - punct asupra căruia cei trei Crai care mă ascultau au fost de acord cu mine fără discuție, prin mute, dar categorice semne de aprobare; 2. Că nu-mi era cu puțință să aduc până la sfârșitul anului la îndeplinire organizațiile Ligii în toate județele țării, date fiind mai ales greutatea de comunicație; 3. că în asemenea condiții socoteam ca avantajos un cartel cu Partidul Conservator al dlui Take Ionescu, care ne-ar fi pus la dispoziție cadrele sale în Muntenia.

La punctul 2, ușoară aprobare din cap, din partea lui Averescu, indiferență din partea lui Cuza și a lui Cantacuzino. La punctul 3, Averescu n-a mai dat din cap (deși era pentru) ca să nu influențeze din primul moment discuția; Cuza și Cantacuzino în schimb, au sărit ca împușcați cu „un cer cuvântul”, de parcă erau la Cameră, sau în fața unui numeros public, și nu între patru prieteni! Take Ionescu era și pentru Cuza, și pentru Matei Cantacuzino un fel de „bête noire”, și numai la numele lui, vedeau roșu. Averescu tăcea și zâmbea. Unul